

หลักภาษาไทย จันทลักษณ์

● นำเสนอเมื่อ 19 พ.ย. 2550

ฉันทลักษณ์ คือสารที่วัดด้วย วิธีเรียงร้อยถ้อยคำ หรือเรียบเรียงถ้อยคำ โทเป็นระเบียบ ตาม ลักษณะบังคับ และบัญญัติ ที่นักปราชญ์โบราณเป็นแบบไว้ ถ้อยคำที่ร้อยกรองขึ้น ตามลักษณะบัญญัติแห่งฉันทลักษณ์เรียกว่า 'คำประพันธ์' โดยมิชอบบังคับ จำกัดคำ และวางท่วงท่อน ไตรมิสัมพันธ์กัน ไพเราะ ตามกฎเกณฑ์ ที่กล่าวไว้ในฉันทลักษณ์ คำประพันธ์ จำนวนออกเป็น ๘ ชนิด คือ โคลง ร่าย สนิท กถอน กาพย์ ฉันท์ กล คำประพันธ์ที่ดี จะต้องประกอบด้วยลักษณะ ๓ ประการ คือ

- ๑. มีข้อความดี
- ๒. มีสัมผัสดี

๓. แต่งถูกต้องตาม 'ลักษณะบังคับ'

ลักษณะบังคับ หรือบัญญัติ ในการเรียบเรียงคำประพันธ์ที่แบ่ง มีอยู่ ๘ อย่าง คือ

- ๑. ๑. จุ สุ หู
- ๒. ๒. เอก โท
- ๓. ๓. คณะ
- ๔. ๔. พยางค์
- ๕. ๕. สัมผัส
- ๖. ๖. คำเป็นคำตาย
- ๗. ๗. คำนำ
- ๘. ๘. คำสร้อย

คำ คือพยางค์ที่มีเสียงหนัก โคนแก่ พยางค์ที่ประกอบด้วย สระเสียงยาว (วีจฺยาว) และ สระกึ่งหนัก ๔ คือ สระ อำ โอ โอ เอ และพยางค์ที่มีตัวสระครึ่งสั้น เช่นสุา ซ่า พัด เรียบน ฯลฯ

สุ หู คือพยางค์ที่มีเสียงเบา โคนแก่พยางค์ที่ประกอบด้วย สระสั้น(วีจฺสั้น) ที่ไม่มีตัวสระคน เช่น พระ จะ มิ อุ และ ฯลฯ **เอก** คือพยางค์ หรือคำที่มีตัวสระเอก และวรรคคำตายทั้งสั้น ซึ่งในโคลง และร่าย ใช้เอกแทนโต เช่น พ่อ แม่ ที่ ปู่ ย่า ตา ยาย ฯลฯ **โท** คือพยางค์หรือคำที่มีตัวสระเอกโท เช่น นา พา ขาง นื่อง คลอง เสียง ฯลฯ

คณะ คือแบบบังคับที่วางเป็นกำหนดกฎเกณฑ์ไว้ว่า คำประพันธ์ชนิดนั้น จะต้องมีเทวนววรรค เทวนคำ และต้องมีเอกโท ครุสพุดหนึ่งๆ ตรงนี้ กล่าวโดยทั่วไป แต่สำหรับใน "ฉันท" คำว่าคณะ มีความหมายแคบ คือหมายถึง ลักษณะที่วางคำเสียงหนัก เสียงเบา ที่เรียกว่า คุ สุ หู และแบ่งออกเป็น ๘ คณะ คณะหนึ่งมีคำอยู่ ๓ คำ เรียกว่า คุ สุ หู ใจต่าง

กัน คณะทั้ง ๘ นั้น คือ ย ร ๓ ก ข ส ม น ชื่อคณะทั้ง ๘ นี้ เป็นอักษรที่ย่อมาจากคำเต็ม คือ

ย มาจาก ยชมาน แปลว่า พราหมณ์ชรา
ร มาจาก รัวี แปลว่า พระอาทิตย์
ค มาจาก โศภ แปลว่า น้ำ
ก มาจาก กุมิ แปลว่า ดิน
ข มาจาก ขณ แปลว่า ไฟ
ส มาจาก โสม แปลว่า พระจันทร์
ม มาจาก มารุต แปลว่า ลม
น มาจาก นภ แปลว่า ฟา

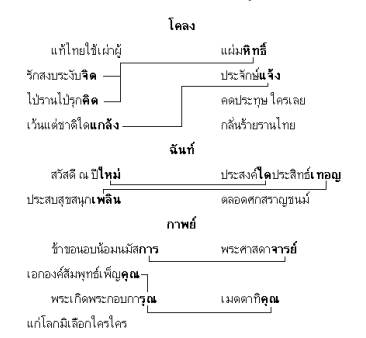
เมื่อจัดเป็นรูป คุ สุ หู ลงในคณะทั้ง ๘ จะเป็นดังนี้

(จะมีรูปตารางแสดง) โดแต่งคำกลอนลงไว้สำหรับจำ "คณะ" ไว้ดังนี้

- ย ยะยิมยวน
- ร รวนฤติ
- ส สุรวิ
- ก กมิสระ
- ข ขะโลมและ
- น เนนกะกะ
- ค คาปละ
- ม มาติติ

พยางค์ คือจังหวะเสียง ที่เปล่งออกมาครั้งหนึ่งๆ หรือหน่วยเสียง ที่ประกอบด้วยสระตัวเดียว จะมีพยางค์หลาย หรือไม่กี่พยางค์ คำที่ประกอบด้วยพยางค์ของพยางค์อื่น เช่น จะรวมหมายถึง คำพยางค์ ทั้งสั้น คำพยางค์นี้ ยาวมีเสียงเป็น อุ จะรวม ๒ พยางค์ เป็นคำหนึ่ง หรือหน่วยหนึ่ง ในการแต่งร้อยกรองใด แต่ก็มี เสียงเป็น คุ จะรวมก็ไม่ได้ ต้องใช้พยางค์คู่คำ

สัมผัส คือลักษณะที่บังคับให้ใช้ท่วงท่อนของกัน คำที่คล้องจองกันนั้น หมายถึง คำที่สระ และมาตราจะคล้องเดียวกัน แต่ต้องไม่ซ้ำอักษร หรือซ้ำเสียงกัน (สระ ๒, ๒) อยู่อยู่คู่ที่สัมผัสกับ อยู่ ได้มี ๒ ชนิด คือ ๑. **สัมผัสพยางค์** โดยคำที่มีสัมผัสคล้องจองอยู่กัน ในระหว่างวรรคหนึ่ง กับอีกวรรคหนึ่ง ซึ่งมีตำแหน่งที่ตรงกัน ตามชนิดของคำประพันธ์นั้นๆ สัมผัสพยางค์ เป็นสัมผัสบังคับ ซึ่งจำเป็นต้องมี จะขาดไม่ได้ ดังตัวอย่างที่โฆษณาไว้ให้ดู ดังต่อไปนี้

๒-ข) สัมผัสอักษร ได้แก่ คำคล้องจองที่ตัวอักษรชนิดเดียวกัน หรือตัวอักษร ประเภทเดียวกัน หรือตัวอักษร ที่มีเสียงกัน ก็เรียกว่า "อักษรคู่" เช่น ข ค ข หรือ ท ข เป็นต้น เช่น ๑) ใช้ตัวอักษรชนิดเดียวกัน คือใช้อักษรตัวเดียวกันตลอดทั้งวรรค ดังนี้ และถึงถึงแล้ว สารถึง พาเพื่อนพนาพิง พกพอง ดินแดนใดตอถึง เตี้ยคำ กนถูกนักก้อง เกาะเกี่ยววานกัน ๒) ใช้ตัวอักษรประเภทเดียวกัน คือใช้อักษรที่มีเสียงเหมือนกัน แต่รูปไม่เหมือนกัน เช่น ค ข ท ร ๓ ค ข ส เป็นต้น ดังนี้ ศึกษาสำเร็จ ลีลา กลอนแอ ระลึกพระคุณควา บมไว้ ลูโยษคุณภา

๓) ใช้อักษรที่มีเสียงคู่กัน คือใช้อักษรต่ำ ชนิดอักษรคู่ ๑๔ ตัว กับอักษรสูง ๑๑ ตัว ซึ่งมีเสียงผันเข้ากันได้ เป็นคู่ๆ ดังนี้

อักษรต่ำ ๑๔ ตัว		อักษรสูง ๑๑ ตัว
ค ฌ ช ฌ ช (ทร-ช) ท ฌ ท ฐ พ ภ ฟ ฮ	เสียง คู่ กับ	ข ฉ ศ ษ ส ฐ ฏ ผ ฝ ห

ตัวอย่างดังนี้

คุณแคชิงเข้าชั้น เคียงคาง
 แผงปักไฟผ่อผาง ผื่นผ่าย
 ขางไทรโตกสนสง่าง ขอนชุ่ม
 ทิ้งถ่อนทวยท่อมท่าย เกื่อนทองแถวเถิน

สัมผัสในดังที่กล่าวมาแล้วนี้ เป็นสัมผัสที่ไม่บังคับ จึงมิได้มีแบบกำหนดมาแต่โบราณ แต่ถ้าไม่มีก็ขาดรสไพเราะ ซึ่งเป็นยอดของรส ในเชิงฉันทลักษณ์ เพราะฉะนั้น คำประพันธ์ที่ดี จะขาดสัมผัสในเสียมิได้เหมือนเกสร เป็นเครื่องเชิดชู ความสวยงามของบุปผชาติฉะนั้น

คำเป็น คือคำที่ประกอบด้วย สระเสียงยาว (ที่ฆสระ) ในแม่ ก กา และคำที่มีตัวสะกด ในแม่กน กง กม เกย (คำที่มีตัว ว สะกด จัดอยู่ในแม่เกย) รวมทั้ง สระสั้นทั้ง ๔ ตัว คือ อำ ไอ โอ เออาเซน ตาคำชมเชยคนหญิงสาวเหนียวในครัวไฟ

คำตาย คือคำที่ประกอบด้วย สระเสียงสั้น (รัสสระ) ในแม่ ก กา (ยกเว้น อำ โอ ไอ เออา) และคำที่มีตัวสะกด ในแม่ กก กด กบ เช่น นกกระทอด กับนกกระทูด จิกพริก ในการแต่งโคลงทุกชนิด ไซ้คำตายแทน เอก ได้

คำนำ คือคำที่ใช้กล่าวขึ้นต้น สำหรับเป็นบทนำ ในคำประพันธ์ เป็นคำเดี่ยวบ้าง เป็นวลีบ้าง เช่น เมื่อนั้น บัดนั้น โฉมเฉลา นองเอย นองรัก รถเอย รถทรง ครานั้น สักวา ฯลฯ บางทีก็ใช้คำนามตรงๆ เหมือนอนาญ นามอาลปนะ เช่น สุริยาพระองค์ ภมรดวงจันทร์ ฯลฯ ดังตัวอย่าง ต่อไปนี้

ปทุมมา โสภามดจดสดสี
 เกิดในใต้ตมวารี แต่ไรรัาศีเปือกตม
 ภมร สุนทรมธุรสถอยหรรษา
 กลั่นกล่าวเราดวงวิญญูณ์ วาจาลิ้นลมคมใน

คำสร้อย คือคำที่ใช้สำหรับลงท้ายบท หรือท้ายบาท ของคำประพันธ์ ซึ่งตามธรรมดา มีคำซึ่งมีความหมายอยู่ข้างหน้าแล้ว แต่ยังไม่ครบจำนวนคำ ตามที่บัญญัติไว้ ในคำประพันธ์ จึงต้องเติมสร้อย เพื่อให้มีคำ ครบตามจำนวน และเป็นการเพิ่มสำเนียงให้ไพเราะ ในการอ่านด้วย คำสร้อยนี้ จะเป็นคำนาม คำวิเศษณ์

คำกริยานุเคราะห์ คำสันธาน หรือคำอุทาน ก็ได้ แต่ถ้าเป็นคำอุทาน ที่มีรูปวรรณยุกต์ ต้องตัดรูปวรรณยุกต์ออก และไม่ต้องมีเครื่องหมายอัศเจรีย์ มิฉะนั้น จะขัดต่อการอ่านทำนองเสนาะ และในการใช้นั้น ควรเลือกคำที่ทานวาง เป็นแบบฉบับไว้ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

คำนาม:	พ่อ แม่ พี่
คำกริยานุเคราะห์:	เทอญ นา
คำสันธาน:	ถ้า แล ก็ดี
คำอุทาน:	ฮา แฮ เฮย เอย เวย รา อา นอ
คำวิเศษณ์:	บารนี้ เลย

คำสร้อยนี้ ต้องเป็นคำเป็น จะใช้คำตายไม่ได้ และใช้เฉพาะบทประพันธ์ ชนิดโคลง และร่าย เท่านั้น

ที่มา